

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي يُضَوِّبُ الْمَوْتَى
إِنَّ رَبَّهُ لَسَدِيدٌ
إِلَىٰ عَرْشِهِ الرَّحِيمُ
الَّذِي يُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ
وَيُدْخِلُهُمْ فِي الْأَرْوَاقِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي يُضَوِّبُ الْمَوْتَى
إِنَّ رَبَّهُ لَسَدِيدٌ
إِلَىٰ عَرْشِهِ الرَّحِيمُ
الَّذِي يُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ
وَيُدْخِلُهُمْ فِي الْأَرْوَاقِ

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی

پایان نامه جهت اخذ دریافت درجه کارشناسی ارشد
رشته برنامه ریزی درسی دانشگاه شهید بهشتی

موضوع :

بررسی مفهوم خانواده در محتوای کتاب های درسی بخوانیم و بنویسیم، تعلیمات اجتماعی و
هدیه های آسمانی دوره ی ابتدایی

استاد راهنما :

سرکار خانم دکتر جمیله علم الهدی

استاد مشاور:

دکتر کورش فتحی واجار گاه

اساتید داور :

سرکار خانم دکتر محبوبه عارفی

سرکار خانم دکتر لیلا پناغی

دانشجو :

سهراب نجفی

۱۳۸۹ / ۷ / ۲۴

تابستان ۱۳۸۹

کتابخانه مرکزی دانشگاه شهید بهشتی
تهران

۱۴۲۲۰۲

قدردانی

در آغاز با حمد و سپاس از خداوند متعال که توانایی انجام این پژوهش را به من ارزانی داشته است بر خود وظیفه می دانم مراتب سپاس فراوان خود را از استاد راهنما و فرزانه ، سرکار خانم دکتر جمیله علم الهدی به پاس راهنماییهای بدیع و مستمر ایشان ابراز دارم. همچنین از استاد مشاور گرامی جناب آقای دکتر کورش فتحی واجارگاه که منش و روحیات علمی ایشان برای اینجانب الگو و آموزه بود تشکر و قدرانی می کنم. شایسته است از سرکار خانم دکتر عارفی و پناغی که زحمت داوری پایان نامه اینجانب را برعهده داشتند تشکر نمایم.

چکیده:

پژوهش حاضر به بررسی جایگاه خانواده (مفهوم خانواده) در محتوای کتاب های درسی فارسی بخوانیم و بنویسیم، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی دوره ابتدایی می پردازد. روش پژوهش این پژوهش تحلیل محتوا می باشد. جامعه و نمونه آماری کل کتابهای درسی فارسی بخوانیم و بنویسیم، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ است. که جامعه و نمونه بر هم منطبق می باشد. ابزار گرد آوری اطلاعات در این پژوهش استفاده از جدول تحلیل محتوا می باشد. مفاهیم مورد نظر در این جدول با توجه به مفاهیم خانواده که در کتاب های درسی وجود داشته و همچنین مطالعه کتاب ها و مقالات مرتبط با خانواده، انتخاب شده است. اطلاعات موجود در جدول تحلیل محتوا در سه بعد (متن، تصویر، پرسش) می باشد. روش تجزیه و تحلیل براساس داده ها و اطلاعات به دست آمده از جدول تحلیل محتوا و آمار توصیفی مربوط به سؤالات تحقیق می باشد که این اطلاعات براساس اهداف پیش بینی شده و سؤالات مطرح شده در این تحقیق، مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفته اند. در ابتدا با بررسی و مطالعه ادبیات خانواده و بررسی کتاب های درسی مذکور، مفهومی برای قرار گرفتن در جدول تحلیل محتوا انتخاب شده است. بعد از تجزیه و تحلیل این ۹ مفهوم با استفاده از جدول مربوطه مشخص شد که ۵/۳۱ درصد از کل محتوای کتاب های درسی فارسی بخوانیم و بنویسیم، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی در ارتباط با مفاهیم خانواده هستند و ۹۴/۶۹ درصد به سایر مفاهیم غیر مرتبط با خانواده تعلق دارد. کل مفاهیم مرتبط با خانواده در این ۱۷ جلد کتاب، ۱۰۵۴ مورد بوده است که ۶۹/۹۲ درصد آن در بعد متن ۲۴/۳۸ در بعد تصویر و ۵/۶۹ در بعد پرسش ارائه شده است.

واژگان کلیدی: خانواده- دوره ابتدایی- کتابهای درسی فارسی بخوانیم و بنویسیم، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی.

فهرست

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۲	مقدمه.....
۵	تعریف و بیان مسئله.....
۸	اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق.....
۱۱	اهداف تحقیق.....
۱۱	اهداف کلی.....
۱۱	اهداف ویژه.....
۱۲	سؤال کلی تحقیق.....
۱۲	سؤالات ویژه.....
۱۳	تعاریف مفاهیم و اصطلاحات پژوهش.....
۱۷	فصل دوم: ادبیات و پیشینه تحقیق.....
۱۸	مقدمه.....
۲۰	۱- اندیشه ها و آراء مختلف در مورد برنامه ی درسی و محتوای کتاب درسی.....
۲۰	۱-۱ تاریخچه برنامه ریزی درسی.....
۲۲	۲-۱ انواع برنامه ریزی درسی.....
۲۳	۳-۱ مکاتب فلسفی و برنامه ی درسی.....
۲۶	۴-۱ مسائل اجزا و عناصر برنامه ی درسی.....
۲۸	اهداف.....
۲۹	محتوا.....
۳۱	سازماندهی محتوا.....
۳۳	ارزشیابی برنامه ی درسی.....
۳۳	۵-۱ برنامه درسی و کتاب درسی در ایران.....
۳۴	۱-۵-۱ تاریخچه کتاب درسی در ایران.....
۳۵	۶-۱ نگرشهای اساسی به برنامه درسی.....
۴۲	۲- خانواده.....
۴۲	۱-۲ تعریف خانواده.....
۴۶	۲-۲ انواع خانواده.....
۴۹	۳-۲ خانواده از دیدگاه ادیان و مکاتب اخلاقی.....

۵۰	۱-۳-۲ خانواده در اسلام و قرآن.....
۵۱	۴-۲ تطور خانواده
۵۲	۱-۴-۲ الگوی تحول خانواده در ایران
۵۳	۳- خانواده و آموزش.....
۵۳	۱-۳ اهمیت آموزش خانواده.....
۵۴	۲-۳ خانواده و آموزش و پرورش.....
۵۵	۳-۳ خانواده و مدرسه.....
۵۶	۴-۳ خانواده ها و مشارکت در آموزش و پرورش و مدرسه.....
۵۸	۵-۳ رابطه ی خانواده و برنامه ی درسی.....
۶۱	۶-۳ مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب های درسی
۶۱	۱- نقش.....
۶۲	۲- حقوق.....
۶۲	۳- ارزشها.....
۶۶	۴- روابط عاطفی.....
۶۸	۵- بهداشت.....
۶۹	۶- زندگی مشترک.....
۷۲	۷- اقتصاد.....
۷۴	۸- مهارتهای زندگی.....
۷۷	۹- الگوهای خانواده.....
۸۱	۴- مروری بر تحقیقات انجام شده ی داخلی و خارجی.....
۸۱	۱-۴ تحقیقات داخلی.....
۸۶	۲-۴ تحقیقات انجام شده ی خارجی.....
۸۹	۳-۴ جمع بندی و ارزیابی.....
۹۱	فصل سوم: روش تحقیق
۹۲	مقدمه
۹۳	روش تحقیق.....
۹۶	جامعه و نمونه آماری.....
۹۷	چگونگی انتخاب واحد تحلیل.....
۹۸	روش و ابزار جمع آوری اطلاعات.....
۱۰۰	روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها	۱۰۱
مقدمه	۱۰۲
تجزیه و تحلیل نتایج پرسشنامه متخصصان برنامه درسی و خانواده	۱۰۳
تجزیه و تحلیل کتاب های درسی فارسی بخوانیم دوره ابتدایی برحسب ابعاد تحلیل	۱۰۶
تجزیه و تحلیل کتاب های درسی فارسی بنویسیم دوره ابتدایی برحسب ابعاد تحلیل	۱۰۹
تجزیه و تحلیل کتاب های درسی تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی برحسب ابعاد تحلیل	۱۱۲
تجزیه و تحلیل کتاب های درسی هدیه های آسمانی دوره ابتدایی برحسب ابعاد تحلیل	۱۱۵
تجزیه و تحلیل کتاب های فارسی بخوانیم دوره ابتدایی	۱۱۸
تجزیه و تحلیل کتاب های فارسی بنویسیم دوره ابتدایی	۱۲۰
تجزیه و تحلیل کتاب های تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی	۱۲۲
تجزیه و تحلیل کتاب های هدیه های آسمانی دوره ابتدایی	۱۲۴
برآیندهای تحقیق	۱۲۵
یافته های پژوهش بر حسب پرسش های پژوهش	۱۲۷
سؤال اول تحقیق	۱۲۷
سؤال دوم تحقیق	۱۳۳
سؤال سوم تحقیق	۱۳۴
سؤال چهارم تحقیق	۱۴۶
فصل پنجم نتیجه گیری و پیشنهادات	۱۵۵
مقدمه	۱۵۶
نتیجه پژوهش	۱۵۷
پیشنهادات اجرایی	۱۶۱
پیشنهادات پژوهشی	۱۶۲
محدودیت های تحقیق	۱۶۳
منابع فارسی	۱۶۵
منابع لاتین	۱۷۱
ضمایم	۱۷۲
نمونه جدول تحلیل محتوا	۱۷۳
نمونه پرسشنامه	۱۷۵
اعتبار و روایی پرسشنامه	۱۷۹

فهرست جداول

- جدول ۱-۳ مشخصات جامعه و نمونه آماری مورد بررسی..... ۹۷
- جدول ۱-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب فارسی بخوانیم بر حسب ابعاد تحلیل ۱۰۷
- جدول ۲-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب فارسی بنویسیم بر حسب ابعاد تحلیل ۱۱۰
- جدول ۳-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب تعلیمات اجتماعی بر حسب ابعاد تحلیل..... ۱۱۳
- جدول ۴-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب هدیه های آسمانی بر حسب ابعاد تحلیل..... ۱۱۶
- جدول ۵-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای فارسی بخوانیم دوره ابتدایی..... ۱۱۸
- جدول ۶-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای فارسی بنویسیم دوره ابتدایی..... ۱۲۰
- جدول ۷-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی..... ۱۲۲
- جدول ۸-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای هدیه های آسمانی دوره ابتدایی ۱۲۴
- جدول ۹-۴ مجموعه مفاهیم مرتبط با خانواده براساس پایه تحصیلی در دوره ابتدایی..... ۱۲۶
- جدول ۱۰-۴ مجموعه مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای درسی دوره ابتدایی..... ۱۲۶
- جدول ۱۱-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای فارسی بخوانیم ، بنویسیم ،تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی..... ۱۳۱
- جدول ۱۲-۴ ترتیب ارائه مفاهیم مرتبط با خانواده براساس کتاب و پایه..... ۱۳۲
- جدول ۱۳-۴ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب های فارسی بخوانیم و بنویسیم پایه اول براساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۳۴
- جدول ۱۴-۴ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم و هدیه های آسمانی پایه دوم براساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۳۶
- جدول ۱۵-۴ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی پایه سوم براساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۳۸
- جدول ۱۶-۴ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی پایه چهارم براساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۴۰
- جدول ۱۷-۴ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی پایه پنجم براساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۴۲
- جدول ۱۸-۴ مجموعه مفاهیم مرتبط با خانواده در پایه اول تا پنجم..... ۱۴۴

- جدول ۱۹-۴ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط با خانواده براساس پایه تحصیلی و ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۴۵
- جدول ۲۰-۴ خلاصه وضعیت مفاهیم مرتبط با خانواده براساس پایه تحصیلی و ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۴۵
- جدول ۲۱-۴ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط با خانواده در کتابهای درسی دوره ابتدایی براساس پایه ها..... ۱۴۶
- جدول ۲۲-۴ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط با خانواده در محتوای کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی..... ۱۵۴

فهرست نمودارها

- نمودار ۱-۳ فرایند تهیه ی جدول تحلیل محتوا..... ۹۹
- نمودار ۱-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب فارسی بخوانیم ۱۱۹
- نمودار ۲-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب فارسی بنویسیم ۱۲۱
- نمودار ۳-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب تعلیمات اجتماعی ۱۲۳
- نمودار ۴-۴ فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب هدیه های آسمانی ۱۲۵
- نمودار ۴-۵ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب های فارسی بخوانیم و بنویسیم پایه اول
بر اساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۳۵
- نمودار ۴-۶ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم و
هدیه های آسمانی پایه دوم بر اساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۳۷
- نمودار ۴-۷ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ،
تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی پایه سوم بر اساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۳۹
- نمودار ۴-۸ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ،
تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی پایه چهارم بر اساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۴۱
- نمودار ۴-۹ توزیع فراوانی مفاهیم مرتبط باخانواده در کتاب های فارسی بخوانیم ، بنویسیم ،
تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی پایه پنجم بر اساس ابعاد تحلیل (متن، تصویر و پرسش)..... ۱۴۳
- نمودار ۴-۱۰ مجموعه مفاهیم مرتبط باخانواده در پایه اول تا پنجم..... ۱۴۴
- نمودار ۴-۱۱ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای درسی دوره ابتدایی بر اساس پایه
ها..... ۱۴۶
- نمودار ۴-۱۲ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای درسی پایه اول..... ۱۴۷
- نمودار ۴-۱۳ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای درسی پایه دوم..... ۱۴۷
- نمودار ۴-۱۴ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای درسی پایه سوم..... ۱۴۸
- نمودار ۴-۱۵ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای درسی پایه چهارم..... ۱۴۸
- نمودار ۴-۱۶ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای درسی پایه پنجم..... ۱۴۹
- نمودار ۴-۱۷ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای فارسی بخوانیم دوره ابتدایی..... ۱۵۰
- نمودار ۴-۱۸ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای فارسی بنویسیم دوره ابتدایی..... ۱۵۱
- نمودار ۴-۱۹ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی..... ۱۵۱
- نمودار ۴-۲۰ نحوه ی عرضه مفاهیم مرتبط باخانواده در کتابهای هدیه های آسمانی دوره ابتدایی..... ۱۵۲

فصل اول

کلیات تحقیق

خانواده به عنوان نخستین و مهمترین کانون حیات اجتماعی، به طور نسبی، واحد مستقلی است که مسئولیت های متعدد خود را تکثیر و تربیت فرزندان، آموزش فنون و حرفه های مختلف، تأمین زمینه های رشد و فعالیت های اقتصادی، مذهبی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی آنان را برعهده دارد و انسانهای ریشه دار و در همان حال سازگار با کل نظام را تربیت می کند (شعبانی، ۱۳۷۳، ص ۱۱۹).

در دوران معاصر خانواده ها به علت صنعتی شدن جوامع کارکردها و اقتدار اولیه خود را ازدست داده اند شاید عمده ترین پیامد صنعتی شدن حرکت از خانواده سنتی روستایی به سمت خانواده شهری و صنعتی جدید، از میان رفتن خانواده های گسترده قدیم و تبدیل آن ها به خانواده های کوچک هسته ای بوده است (وثوقی، نیک خلق، ۱۳۷۸، ص ۱۴۲).

در اثر این تغییرات انتظارات افراد از یکدیگر و سطح توقعات بتدریج متغیر و متحول شده است. ما در حال گذر از جامعه سنتی به مدرن هستیم که سختی ها و مشکلات زیادی برای ما به همراه دارد. در کنار این مسائل انتظارات اعضای خانواده نیز بسیار متفاوت شده است. اگر در دوره ای مردسالاری رواج داشت و یا در دوره کوتاهی مادرسالاری یا زن سالاری رواج پیدا کرده بود در حال حاضر فرزند سالاری بسیار رواج دارد پس توجه و اهتمام به نسل آینده بسیار حائز اهمیت است. البته میزان مشارکت در بین خانواده و اعضای آن، موضوعی است که باید به طور جدی به آن پرداخت. ما نیز در کشوری زندگی می کنیم که باریشه های فرهنگی اصیل و تمدن کهن ایرانی درآمیخته است. از طرف دیگر دارای اصالت و هویت دینی هستیم که در آن هم به بحث اشتراک مساعی در خانواده توصیه شده است و هم به رعایت عدالت و حقوق افراد در خانواده با تقسیم کار و مسئولیت عادلانه متناسب با شرایط مکان و زمان، با توجه به اندیشه های دینی، توجه و تأکید شده است. به عنوان مثال پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: «بهترین شما، بهترین تان برای خانواده است» و یا امام سجاده (ع) توصیه می کند که: در خانواده چنین نیست که یک نفر به عنوان آقا، برتر و سرور،

همه امور را در سیطره خود قرار دهد و دیگران همه مجبور به اطاعت از او باشند در هر خانواده ای فرزندان، اعضای خانواده و به خصوص زنان دارای حقوق، انتظارات و توقعاتی هستند (اصول کافی، جلد ۵، ص ۲۲۱).

با بالا رفتن میزان آگاهی ها و ارتقاء سطح توانمندیها و آشنایی با حقوق و تکالیف دنیای امروز باید به خانواده پرداخت و امکانات و شرایط مناسبی ایجاد کرد در مجموع باید گفت که میزان تأثیراتی که تحولات جامعه امروز بر خانواده گذاشته به مراتب بیشتر است. از دید اسلام، خانواده ای خانواده اسلامی و دینی است که دو خصوصیت در آن وجود داشته باشد. اول بیان و ابراز محبت اعضاء به یکدیگر است که به علت حجب و حیای جامعه ایرانی، کمتر عملی می شود اگر اعضای خانواده خشک باشند قطعاً خانواده سالمی نخواهد بود و شخصیت افراد آن هم از سلامت برخوردار نیست. ویژگی دوم رحمت است که در تفسیر رحمت می گویند، رفع نیاز از یکدیگر در طول دوران حیات (قایمی، ۱۳۸۶). لذا ایجاد می کند که ما برای داشتن خانواده ای سالم به احیای ارزش ها و تعریف مجدد خانواده بپردازیم یعنی برای حقوق، مناسبات، وظایف اعضای خانواده و به رسمیت شناختن اعضای خانواده تعریف مناسبی ارائه دهیم تا بتوانیم خانواده ای سالم و به تبع آن جامعه ای سالم داشته باشیم. فرهنگ غنی ما امروزه این مسؤولیت و رسالت را برای ما ایجاد کرده است به شرط اینکه شرایط، نیازها، اصول و ساختارهای اصلی فرهنگ خود را بشناسیم و براساس آنها و به تبع این اصول بتوانیم به تعریف جدید حقوق اعضای خانواده نایل شویم. مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۹۳ میلادی، براساس قطعنامه شماره ۴۷/۲۳۷ تصمیم گرفت روز ۱۵ مه هر سال به عنوان روز بین المللی خانواده گرامی داشته شود. قبلاً در سال ۱۹۸۹، طی قطعنامه ۴۴/۸۲، این مجمع سال ۱۹۹۴ را به عنوان سال بین المللی خانواده اعلام کرد تا بدین ترتیب آگاهی نسبت به خانواده را گسترش دهد و توانایی ملت ها را برای مقابله با مشکلات مربوط به خانواده را به مدد سیاستهای همه جانبه تقویت کند (مجله پیوند، ۱۳۸۶) تحکیم خانواده جز با شناخت اجزای آن ممکن نیست و برای شناخت اجزاء باید عوامل دخیل در بافت خانواده را شناخت. در کشور ما به سبب ریشه های فرهنگی نسل اول، یعنی پدر بزرگ ها و مادر بزرگ ها را به طور مستقیم یا غیرمستقیم در کنار خود داشته است. برای آنکه عناصر تشکیل دهنده یک خانواده و جامعه پیوندی محکم و غنی بایکدیگر داشته باشند ضرورت دارد که از نوع نگاه ها، باورها و

اعتقادات و نیازهای یکدیگر بدون هیچ پیش داوری آگاه باشد. مدرسه بعد از نهاد خانواده عامل تعیین کننده ای در رشد شخصیت کودک محسوب می شود و تاثیر آن از خانواده بدین لحاظ بیشتر است که خانواده ها باتوجه به موقعیت فرهنگی، محیطی، قومی و... با یکدیگر متفاوتند و از شیوه ها و سبک های فرزند پروری یکسانی جهت تربیت فرزندان خود بهره نمی برند ولی آموزش رسمی از طریق کتابهای درسی به عنوان مهم ترین ابزار آموزشی در شکل دادن به ساختارهای فکری و گرایشهای فرد سهم بسزایی دارد بنابراین توجه به مفهوم خانواده در کتابهای درسی ضروری بنظرمی رسد تا فرزندان رابرای زندگی در آینده آماده سازد.

تعریف و بیان مسأله:

خانواده نخستین نهاد در تاریخ فرهنگ و تمدن انسانی است و اولین مدرسه ای است که انسان در آن تعلیم می یابد و با اصول زندگی اجتماعی و روش تفاهم با دیگران آشنا می شود و در آن ارزشهای اخلاقی، اجتماعی و جسمی افراد فراهم می گردد. خانواده یکی از مهمترین بیان عوامل شکل گیری عقاید، ارزشها و نگرشهای مربوط به فرهنگ یک جامعه است (ساروخانی، ۱۳۷۵). خانواده مدرسه ای انسانی و ضرورتی اساسی برای پرورش نفس و ادامه زندگی آرام و کمک به انتظام جامعه و تقویت آن به عوامل سازنده و بقاء در ماندگاری نوع بشر است. از خلال خانواده است که زندگی سالم و آرام تحقق می یابد در خانواده است که کودکان رشد می کنند و سالمندان از تنهایی و بی کسی و بی سرپناهی نجات می یابند و در زمان پیری و کهولت که نیاز به مساعدت دارند در پناه خانواده، باقیمانده عمر خویش را در آسایش و آرامش سپری می کنند. در زیر چتر خانواده است که در انسان روح فرمانبرداری و احساس مسئولیت برای اثبات ذات شخصیت و آباد نمودن عرصه های زندگی و آموختن ارزشهای مانند: ایثار، فداکاری، صبر، تحمل، سعادت، بخشندگی و امانتداری رشد می کند و نهال اخلاق، فضیلت و معنی زندگی حقیقی در جامعه ای کوچک رشد می یابد. جامعه کوچکی که برای هر جامعه بزرگی ضرورتی اساسی به شمار می رود. این جامعه ی کوچک سدی در برابر ناهنجاری ها ایجاد می نماید و اعضای جامعه را از همه انواع عقب ماندگیها، لغزشها، شیوع بیماری ها نظیر فقر، نادانی و ... مصون می دارد (زحیلی، ۱۳۸۵، ص ۳۳). بنابراین هرچند جامعه به طور کلی عامل اجتماعی کردن افراد است اما در این فرایند نهادهایی نقش واسطه ای دارند که خانواده مهم ترین عامل محسوب می شود مهم ترین دلیل آن این است که خانواده مسئولیت اصلی اجتماعی کردن کودکان را در سالهای اولیه و حیاتی زندگی برعهده دارد و با تمام تغییرات و دگرگونی های عصر جدید، خانواده هنوز از قدرت بالایی جهت اجتماعی کردن کودکان برخوردار است (رابرتسون، ۱۳۷۷، ص ۲۸).

همچنین امروزه اهمیت کتابهای درسی و نقش آنها در بررسی میزان عملکرد برنامه های درسی در نظام آموزشی جهان بر کسی پوشیده نیست. محتوای متون درسی به عنوان شاخصی برای تطبیق آموزش و تجارب دانش آموزان با عملکرد تحصیلی آنان همواره مورد توجه برنامه ریزان درسی قرار گرفته است. فقدان

مطالب درسی مناسب به عنوان یکی از موانع عمده پیشرفت در کشورهای جهان قلمداد می شود. کتابهای فعلی حداقل از دو جنبه دارای اشکال هستند یکی از جنبه سوگیری در برخی از موارد و دیگر از جنبه تطابق با تجارب روزانه دانش آموزان (جوادی، ۱۳۸۳، ص ۲۴).

دانش آموزان بیشتر از طریق محتوای کتابهای درسی باافکار و عقاید گوناگون، روشهای علمی برای حل مسائل گوناگون آشنا می شوند و خود را برای زندگی در جامعه آماده می کنند. همچنین طرح محتوای مناسب روند مهمی است که بوسیله مؤلفان کتابهای درسی به کار برده می شود تا باعث ایجاد انگیزه و یادگیری صحیح در دانش آموزان شود. مشکل عمده برنامه ریزان این است که ساختار و محتوای کتاب درسی را طوری تنظیم کنند که ضمن ایجاد تعادل بین عناصر برنامه درسی، پاسخ گویی به نیازهای روزافزون و در حال تغییر جامعه و فراگیران نیز باشد. برای پاسخ گویی به این مشکل سه منبع دانش آموز، جامعه و موضوع مبنای تصمیم گیری قرار می گیرد و بر این اساس، الگو یا عناصر برنامه تعیین می شود (مشایخ، ۱۳۷۹، ص ۲۸). بدون شک الگوی موضوع محور یکی از رایج ترین الگوهاست که در آن مطالعه موضوع های علمی اقدامی حساب شده در جهت پیشرفت تمدن ها می باشد و با فراگیری این موضوعات علمی است که می توان به صورت فردی تحصیل کرده و فرهیخته در آمد. تنظیم محتوای برنامه های درسی با توجه به نیازهای رو به افزایش دانش آموزان در تدوین متن های مورد استفاده از سوی دانش آموزان با تأکید فراوان مورد توجه اندیشمندان قرار گرفته است. نهادهای آموزشی در طرح های خود باید به جایگاه خانواده توجه ویژه داشته باشند. بنابراین قرار دادن مفاهیم مرتبط با خانواده در متون درسی مقاطع مختلف تحصیلی باعث می شود که دانش آموزان از همان ابتدا و در زمان تکوین و شکل گیری شخصیتشان با مسائل خانواده آشنا گردند و آنگاه نه فقط به عنوان یک درس بلکه به عنوان درس زندگی و آشنایی با مسؤلیتهای آینده آن را فرا گیرند. دانش آموزان در مدارس آموزش می بینند تا دانش ها و ارزش ها را فرا بگیرند تا آنها را در زندگی روز مره خود به کار گیرند. با توجه به آنچه در زمینه اهمیت برنامه درسی و خانواده گفته شد. ما در این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این پرسش هستیم که در کتابهای درسی بخوانیم و بنویسیم، تعلیمات اجتماعی و هدیه های آسمانی که به عنوان یکی از مهمترین ابزارهای انتقال اطلاعات و معلومات به دانش

آموزان در دوره ابتدایی در سراسر دنیا می باشند تا چه میزان به خانواده و مفاهیم و مرتبط به آن پرداخته شده است. آیا این میزان به حد کافی بوده است یا خیر؟ و آیا بین مفاهیم استفاده شده در کتابهای درسی در یک پایه و پایه های دیگر ارتباط وجود دارد؟ به مفاهیم عنوان شده چه اندازه، ارزش داده شده است؟ تا از این طریق بستر مناسبی برای تجدید نظر در کتاب های درسی فراهم شود. زیرا دانش آموزان بیشتر از طریق محتوای کتاب های درسی، عقاید گوناگون و روش های علمی حل مسائل مختلف رایج می گیرند و خود را برای زندگی در جامعه آماده می کنند.

اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق:

جهان امروز به شدت در حال تغییر و تحول است و پیشرفت‌ها و اختراعات همه روزه بشر آدمی را دچار بهت و شگفتی می‌سازد، دانش به سرعت رشد می‌کند و انباشته می‌شود. قبلاً هرصد سال دانش بشر دو برابر می‌شد ولی امروزه هر پنج سال و یا کمتر این اتفاق رخ می‌دهد (پروند، ۱۳۸۰). خانواده به عنوان یک نهاد اجتماعی پویا نمی‌تواند از این تغییرات به دور باشد و مدام در حال تغییر و تحول می‌باشد، یکی از جالب‌ترین مباحث امروزین خانواده بحث گسست نسلی است که در اثر تغییر و تحولات در محیط‌های اطراف خانواده به وجود آمده به صورتی که دیگر فرزندان عقاید و افکار والدین را قبول ندارند و مانند آنها دیگر نمی‌اندیشند. این امر باعث درگیری و تضاد و کاهش ارتباط میان والدین و فرزندان می‌شود. این در حالی است که تا چند نسل پیش چنین اختلافی میان فرزندان و والدین وجود نداشت. علاوه بر این جایگاه خانواده در شکل دهی به افکار نسل جدید کجاست. آیا خانواده باید افکار نسل جدید را هدایت کند یا آن را به آموزش‌های رسمی و آموزش‌های غیر رسمی احتمالی بسپارد. احتمالاً ارائه تصویر خلاف عرف خانواده و اجتماع، فرزندان را در تشکیل خانواده، زوج‌یابی و رفتارهای متعاقب آن دچار مشکل خواهد کرد که در آن صورت خلاف هنجارهای جامعه عمل نموده و مسائلی را برای جامعه و والدین به وجود خواهند آورد. اگر آموزش هنجارهای خانوادگی در برنامه درسی درست تدوین شوند و در کودکان درونی گردند، سبب مطابقت بین خواسته‌های کودکان و نسل آینده و خواسته‌های خانواده و جامعه می‌شود که سلامت روانی کودکان را تضمین و از انحرافات اجتماعی می‌کاهد که از آن تحت عنوان ثبات خانواده نیز نام برده می‌شود. خانواده یکی از نهادهای اجتماعی نخستین است که شالوده‌ی حیات اجتماعی محسوب می‌گردد و گذشته از وظیفه فرزند آوری و پرورش کودک و در نتیجه استمرار نسل‌ها و بقای نوع بشر وظایف متعدد دیگری از قبیل فعالیت‌های اقتصادی آموزش و پرورش و اجتماعی کردن افراد را نیز بر عهده دارد. خانواده به عنوان عامل واسطی است که قبل از ارتباط مستقیم فرد با گروه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات اجتماعی نقش مهمی در انتقال هنجارهای اجتماعی و میراث‌های فرهنگی را بر عهده دارد (وثوقی، نیک خلق، ۱۳۷۸).

خانواده رکن اساسی و کوچکترین واحد اجتماعی است و اگر خانواده سالم داشته باشیم جامعه سالم خواهیم داشت، پس اگر در کتاب های درسی شاخص خانواده سالم و مترقی به کودکان آموخته و درونی شود خانواده سالم و در نتیجه جامعه سالم خواهیم داشت. نگرانی دیگر در مورد خانواده این است که خانواده کارکردهایی برای جامعه دارد که این کارکردها از طریق نقش های داخل خانواده بین فرزندان و والدین به وجود می آید. اگر آموزش این هنجارها و نقش ها در کتاب های درسی در سنین کودکی نتوانند درونی شوند، کارکردهای خانواده دچار ناهمخوانی و تضاد شده و در نتیجه جامعه ای آشفته و نابسامان خواهیم داشت. مسأله چالش برانگیز دیگر تشکیل خانواده است. امروزه در کشورهای غربی از طریق رسانه ها و ماهواره تبلیغ و ترویج می کنند که دوران خانواده سر رسیده است و روابط دوستانه و عاشقانه در مدتی کوتاه جای خانواده را گرفته است و جوانان نیز با توجه به مشکلات اقتصادی آن را الگوی خود می دانند که خطری جدی در کمین جوانان این مرز و بوم است. می توان با استفاده از ارائه الگوهای مناسب در سنین پایین کودکی ضرورت تشکیل خانواده و بار عاطفی و احساسی ناشی از آن که با هیچ الگویی قابل تعویض نیست جوانان را به ازدواج تشویق کرد و جلوی بسیاری از نابسامانی های ناشی از عدم تشکیل خانواده را گرفت. ضرورت تشکیل خانواده و بقای نسل، ما را بر آن می دارد که تصویری روشن جهت آمادگی برای تشکیل خانواده به فرزندانمان ارائه کنیم که بدون شک برنامه درسی آموزش رسمی در جهت ارائه این تصویر روشن از خانواده نقش اساسی دارد. بنابراین بررسی برنامه های درسی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. اگر چه همه مقاطع تحصیلی از اهمیت و ارزش خاصی برخوردارند، اما دوره ابتدایی از نظر شکل گیری نگرش ها در کودکان از اهمیت خاصی برخوردار است. دوره ابتدایی دوره ای از آموزش و پرورش است که اجباری، عمومی و رایگان است (صافی، ۱۳۷۶). در این دوره باید از طریق کسب تجربه مستقیم در یک محیط طبیعی استعداد های کودکان شناسایی و به کار گرفته شود. در این دوره فعالیت های منظمی برای کودکان برنامه ریزی شود که در مدرسه و با کمک معلم و فعالیت خود دانش آموز استعداد های او کشف و به کار گرفته می شود. در جامعه ای که هنوز بیشتر خانواده ها به دلایل مختلف نمی توانند آن گونه که لازم است به تربیت مقدماتی فرزندان خود بپردازند، تعلیمات ابتدایی فرصتی است که فرزندان چنین خانواده

هایی اجازه می دهد تا با استفاده از شرایط مناسبی که برای آنها فراهم می شود کمبود ها و محرومیت های ناشی از وضعیت زندگی خود را جبران نماید (ندیمی و مروج، ۱۳۷۱). هدف برنامه ریزی درسی ایجاد تغییرات مطلوب در فراگیران است که به کمک کتاب های درسی، مدرسه و آموزگاران به آن نائل می شود. کتاب های درسی مستقیم ترین و مؤثر ترین طریق آموزش رسمی در جامعه محسوب می شوند. با توجه به این موضوع که کودکان در گروه سنی دوره ابتدایی تأثیر پذیری و نقش پذیری بیشتری از سایر دوره ها دارند، کتاب های درسی در مقایسه با سایر عوامل آموزشی، در جامعه پذیری کودکان مهمتر قلمداد می شوند. محتوای کتاب های درسی ضمن توجه به ویژگی های دانش آموزان با در نظر گرفتن تحولات علمی جهان و واقعیت های روز جامعه می بایست مطالعات و فعالیت های مناسب را برای پرورش معیار ها و نگرش های مطلوب انسانی فراهم نماید. (یارمحمدیان، ۱۳۷۷) بررسی کل کتاب های درسی دوره ابتدایی کاری بسیار سخت و زمان بر است. در میان کتاب های درسی دوره ابتدایی کتاب های تعلیمات اجتماعی، بخوانیم و بنویسیم و هدیه های آسمانی که از عمده ترین کتاب های درسی در این دوره هستند را مورد بررسی قرار می دهیم که در واقع می توان گفت سیمای خانواده مورد نظر جامعه در این کتاب ها انعکاس می یابد. کتاب های بخوانیم و بنویسیم نقش اساسی در زبان آموزی و آموزش زبان رسمی جامعه را دارند و کتاب های تعلیمات اجتماعی در بر گیرنده آموزش مبنی بر آشنایی با نهاد های اجتماعی جامعه و خصوصاً نهاد خانواده خواهد بود و کتاب های هدیه های آسمانی اعتقادات و باور ها را در مورد مسائل مربوط به خانواده را مطرح می کند. بنابراین تحقیق حاضر به دنبال آن است که جایگاه خانواده را در کتاب های مذکور مورد بررسی قرار دهد. با توجه به اهمیت محتوای کتاب های مذکور در دوره ابتدایی، آنها باید از جنبه های مختلف مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرند، باید اذعان کرد بررسی جنبه های مختلف در یک تحقیق میسر نیست. بنابراین در این تحقیق سعی شده است که خانواده و مفاهیم مرتبط با آن در محتوا (متن، تصاویر، پرسش ها) مورد بررسی قرار گیرد که دلیل اصلی آن عدم انجام پژوهش در زمینه خانواده در کتاب های درسی دوره ابتدایی می باشد.